

našega časopisa, da pomaže onima, kojima je pomoć u jeziku potrebna. Tako će se uklanjati teškoće, koje se javljaju i kojih još uvijek ima dosta. Svojim snagama i snagama svojih suradnika nastojat će oko usavršivanja književnoga jezika i odabiranja u njemu onoga, što je najbolje, najljepše i najpravičnije i što je postalo zajedničkom svojinom najboljih književnika na hrvatskoj i srpskoj strani.

Uredništvo poziva sve, koji se zanimaju za jezična pitanja, da svojim člancima, priložima i pitanjima potpomognu njegov rad.

UREDNIŠTVO

O JEZIČNOJ KULTURI

Petar Skok

I.

Kultura jezika opća je potreba. Ona je u vezi s političkim, ekonomskim, kulturnim i socijalnim preobražajem.

U svagdanjem životu govori se o svim mogućim kulturama, materijalnim i duhovnim, samo o kulturi jezika ništa ili veoma malo. A ipak je ova kultura u najužoj vezi s razvitkom civilizacije. Ona postoji od vremena, kad se jezično izražavanje počelo fiksirati pismom.

Jezičnom kulturom mora se baviti svatko, tko se služi jezikom i pismom u izražavanju svojih misli. Na njoj radi učenjak, koji u svom institutu traži pogodan jezični izraz ili termin za pojavu, koju proučava, kao i pjesnik, koji za svoj osjećaj ili raspoloženje traži u jeziku adekvatan izraz, koji u jezični ritam prelijeva svoju misao, kao i novinar, koji jezičnim izrazom hoće da djeluje na dnevnu masu svojih čitalaca, koji svojim stilom stvara mišljenje vremenskog momenta. Na njoj radi i predavač, koji jezičnim izrazom treba da publici učini svoju temu interesantnom, pa makar i ne mislio na objavljivanje svoga predavanja, kao i nastavnik, koji jezikom ima da djeluje na psihički razvitak omladine, kao uostalom i svaki čovjek, koji mora voditi računa u jeziku o situaciji, o kojoj i za koju govori. Ukratko, svako kulturno djelovanje, odnosilo se na kulturu podstrojke ili nadstrojke, ne može se zamisliti bez kulture jezika. I tako bismo mogli redom nabrajati.

Zbog toga je potrebno razložiti bitne principe jezične kulture, što je i u čemu se sastoji, od čega zavisi, koji su uvjeti njena razvitka, kako se ona

očituje u jezičnom, književnom i naučnom razvitku. To se mora učiniti naročito danas, kad se naša zemlja nalazi na odlučnoj prekretnici, na prijelazu iz kapitalističkog sistema u socijalistički.

Nema sumnje, da će industrijalizacija i elektrifikacija naše zemlje, koja se provodi prema određenim planovima, da će veća urbanizacija naših gradova i veća povezanost naših sela sa gradovima, kad se usavrše željeznički, vodeni i autobusni putovi, kad se povisi standard života naših trudbenika, seljaka i građana, izazvati izvjesne promjene u našoj jezičnoj kulturi, čak i u našem jezičnom, kao i književnom i naučnom, razvitku. Drukčije i ne može da bude, kad se zna, da ekonomski i socijalni činioci odlučno djeluju na jezični razvitak. Treba se samo sjetiti jednog zakona u razvitku romanskih jezika. Širenje vulgarnoga latinizeta po čitavom rimskom carstvu na štetu mnogobrojnih domaćih nelatinskih jezika rezultat je u velikoj mjeri koncentracije nastale odličnim putovima, koji su spajali sve rastrkane dijelove velike carevine sa središtem u Rimu.

Industrijalizacija i njoj potreban savršeniji promet, kao i savršeniji standard života, koji će mu biti posljedica, izazvat će neminovno izvjesne promjene u našem književnom jeziku, ako ništa, a ono nov leksički materijal, nove riječi, kako smo već dosada vidjeli u riječima, kao što su pridjev *masovan*, odatle glagol *omasoviti*, imenice *udarnik* i *trudbenik*, ili, da navedem primjer iz pokreta za suzbijanje analfabetizma, glagol *opismeniti* i t. d. Svakako će izazvati velike promjene u razmještaju i u unakrštanju naših narječja (dijalekata), možda baš onako velike i onako zamašne i zamršene promjene, kako ih je izazvala turska najezda na južnoslavenske zemlje, kada su metanastatička kretanja pučanstva sa balkanskoga kontinenta dovela štokavske jekavce i ikavce među naše domoroce čakavce i kajkavce.

Tvornica i grad okupljaju stanovnike raznih narječja. Ova simbioza mora da se očituje u nivelizaciji i unakrštanju narječja, koliko se uopće mogu da održe, a koliko ne mognu, škola će ih pomoću književnoga jezika istisnuti iz opće upotrebe, a može, prirodno, da dođe i do unakrštanja književnoga jezika s raznim našim narječjima.

II.

Na jezičnoj kulturi osniva se književni i saobraćajni jezik

Red je, prije svega, da sebi točno predočimo, na čemu se osnivala naša dosadašnja jezična kultura?

Da se točno odgovori na ovo pitanje, treba najprije znati, da se u duhovnom razvitku jednoga naroda očituje jezična kultura u stvaranju

jezika, koji stoji iznad dijalekata i koji je sposoban da bude saobraćajno sredstvo sa pripadnicima raznih dijalekata. Taj zakon jezičnoga razvitka bio je poznat već u Srednjem vijeku Danteu, koji je toskansko, upravo firentinsko narječje smatrao uzvišenijim od svih ostalih talijanskih narječja, nazvavši ga *volgare illustre, aulico*, prema ondašnjim ekonomskim (feudalnim) i socijalnim pogledima, kad su samo dvor feudalnoga gospodara ili grad, organiziran u cehovima, mogli biti uzor ispravnog i dobrog govora, kad je samo dvorsko ili gradsko društvo moglo da dā prednost izvjesnom dijalektu nad drugim.

U 19. stoljeću stvara se i na srpskoj i na hrvatskoj strani književni jezik (= koinē). Tada je naše južno jekavsko narječje kod Hrvata, a kod Srba istočno ekavsko postalo ono Danteovo *volgare illustre, aulico*, t. j. saobraćajni jezik iznad naših ostalih narječja, kod Hrvata iznad kajkavskoga i čakavskoga narječja, koja su još davno prije stvaranja današnjeg književnoga jezika imala pisanu književnost, a kod Srba iznad umjetnoga ruskoslavenskoga crkvenog jezika Svetića i ostalih.

Izvor našeg današnjeg književnog dijalekta bio je dakle pučki, čisto demokratski, ne kao u Italiji, gdje je izvor književnog jezika buržoaski, dijalekat visoko razvijenog grada, ili u Francuskoj, gdje je izvor aristokratski, jezik dvora i od njega ovisnih pariskih salona.

Naša demokratičnost pobijedila je zbog dva lingvistička razloga (prestiza):

1. zbog ugleda jezika Vukovih narodnih pjesama u vezi s jezikom bogate dubrovačke književnosti i 2. zbog utjecaja Vukova rada na jeziku i njegove borbe za književni jezik kod Srba. Tome se pridružilo kao treći činilac nastojanje hrvatskog ilirizma, da se pomoću jezika dođe do bratstva i jedinstva među južnoslavenskim narodima.

To su razlozi, zbog kojih je južno jekavsko narječje uzdignuto kao sredstvo saobraćajnoga jezika iznad hrvatskoga kajkavskoga i čakavskoga narječja.

Veći lingvistički radovi na hrvatskoj strani u 19. i 20. stoljeću nose na sebi pečat Karadžićeva jezika. Broz-Ivekovićev *Hrvatski rječnik* iz god. 1901., pravo reći, hrvatsko je izdanje Vukova *Srpskoga rječnika*, s dopunom iz Vukovih i Daničićevih djela i sa nešto primjera iz rječnika Dubrovčanina Stulića i iz *Hrvatskih narodnih pjesama* Matice Hrvatske. Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskoga jezika* (u 2. izdanju iz 1931.) gramatička je kodifikacija Vukova jezika.

Ali ako se promotri ekonomski stadij razvitka, koji odgovara periodu našeg kulturnog razvitka u doba ilirizma i u doba Vukove reforme književ-

noga jezika, vidimo, da je to doba naše seoske i malogradske proizvodnje (produkcije). Prema tome Vukov vokabular odgovarao je, naročito sa svojim turcizmima, jezičnim potrebama sela i maloga grada balkanskoga tipa (palanke). On je lingvistički izražaj sredine ovakva ekonomskoga stadija.

Ove linije držalo se i sve naše nastojanje oko kulture jezika, počevši od početka 19. stoljeća do danas. »Govedarština« Vukova tipa u jeziku i stilu bila je ideal jezične kulture veoma dugo vremena.

Isključeno je, da tako može ostati, jer se i književni jezik nužno mora razvijati, i to uspoređo s kulturnim, ekonomskim, političkim i socijalnim razvitkom onoga društva, kojemu služi kao sredstvo saobraćaja iznad narječja.

Danas se već može pouzdano kazati, da je i na hrvatskoj i na srpskoj strani književni jezik (koinē), kao i saobraćajni (langue parlée), koliko se na njemu osniva, znatno prerastao hercegovačko i dubrovačko, odnosno istočno narječje, ostavivši ih kao provincijalizme iza sebe. Današnji naš književni jezik ne poklapa se više s određenim narječjem. Dobio je pečat u književnom izražaju Zagreba odnosno Beograda i ne može se više kao pravilo postavljati: »Piši onako, kako narod govori«, nego »Piši onako, kako dobri pisci pišu«. Što je danas tome tako, razlog leži u političkom, kulturnom i ekonomskom razvitku naših glavnih kulturnih središta.

III.

Jezična kultura i problem rječnika današnjeg književnog jezika

U vezi s takvim razvitkom treba promatrati i naš leksikografski problem, koji se postavio već osnutkom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Vukov jezik i jezik hrvatskih iliraca, ovaj posljednji doduše s jačom historijskom natruhom, koliko se zanosio za jezikom velikih Dubrovčana, izraz je doista demokratskih tendencija u tome, što i Vuk i ilirci pokličem »Piši onako, kako govori narod« proklamiraju za lingvistički ideal jezik širokih seoskih masa. Ali je ova lingvistička demokracija u isto vrijeme obojena i jakim romantičnom bojom (allure) time, što se zanosi jezikom narodne pjesme. Ona je diktirala i Vukove nazore o rječniku.

Da je tako, vidi se i po Daničićevu planu za izbor pisaca za *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, što ga izdaje Jugoslavenska akademija. Prema zamisli Daničićevoj od pisaca 19. stoljeća udoše u nj samo Vukove narodne pjesme, njegov Rječnik i još neki pisci, za koje je mislio da pišu

narodnim jezikom, t. j. jezikom seoskih narodnih masa, kao Pavlinović i dr. Dopustio je još neke doprinose iz jezika istih seoskih masa, što su ih zabilježili pojedini sakupljači »narodnoga blaga« za taj rječnik.

Kako se ovim načinom nije ni izdaleka moglo iscrpsti sve bogatstvo vokabulara naših širokih seoskih masa, izrada posebnih dijalektoloških rječnika srpskih i hrvatskih ostaje i poslije Vukova i Akademijskog rječnika zadatak budućeg lingvističkog rada obiju akademija, i Jugoslavenske u Zagrebu i Srpske u Beogradu, i pored onog zacijelo nezatnoga materijala iz pisaca i sabirača 19. stoljeća, što ga donosi veliki Akademijin rječnik, zasnovan uglavnom na historijskom principu, t. j. na jeziku pisaca prije Vukove reforme.

Za jezičnu su kulturu dijalektološki rječnici od velike važnosti. Iz njih će lingvisti moći crpsti ne samo materijal za izučavanje jezika, kako se očituje u spontanim kreacijama narodnih masa, nego i obavještenja o težnjama našeg jezičnog razvitka. U njima će i pjesnici i romanopisci kao i svi drugi pisci moći potražiti zgodne izraze za svoje potrebe. Imaju dakle i teoretsko-naučnu i praktičnu svrhu, sve to u daljem izvođenju one jezične kulture, kojoj položiše temelje Karadžićeva reforma i hrvatski ilirci.

Kako se iz ovog razlaganja vidi, ni Vukov ni Akademijski rječnik nijesu riješili problem rječnika našega književnog i saobraćajnog govora, kakav bi odgovarao današnjem lingvističkom razvitku, a kakav je želio pokojni Maretić. Vuk i Daničić dali su samo norme za gramatiku i najnužniji leksikon književnog jezika osnovanog na pravom narodnom govoru. Oni nijesu mogli da dadu vokabular potreban našem razvitku od tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća do danas. Zbog toga se postavlja za današnju kulturu jezika teško pitanje, kakav nam treba danas rječnik književnog i saobraćajnog jezika, što mora da u nj uđe, kakvi primjeri imaju da se navode za potvrdu značenja pojedinih riječi, što se ima da označi kao provincijalizam, što kao arhaizam, a što kao nezgodan neologizam, što će se uzeti od stranih riječi, bez kojih se ne može zamisliti današnji kulturni govor i t. d. Nema sumnje, da se Vukov rječnik ne može zabaciti. Iz njega će se još dugo svaki naš pisac morati učiti dobrom narodnom govoru, ali njega treba preinačiti. Neke promjene izveli su već Broz-Iveković, popunivši ga jezikom Daničićevim, prijevodom Svetoga pisma, i t. d., zatim davši često objašnjenja o tvorbi riječi i nadasve sinonimiku. Ali još uvijek ostade balast riječi, koje se danas više ne govore, kao na pr. veoma brojni turcizmi. Putem Broza-Ivekovića morat će se dalje poći, unoseći u nj riječi iz dobrih današnjih pisaca i potvrđujući ih značajnim i jezgrovitim primjerima iz narodnoga govora i iz djela dobrih pisaca. Za takav posao treba znalački izraditi plan.

IV.

Kultura jezika i veliki pisci

Stvaraoci jezične kulture bili su, jesu još i sada i bit će u budućnosti veliki pisci.

Nije dosta za jezičnu kulturu, da se, zahvaljujući prednostima, što ih neko narječje u jezičnoj zajednici postigne nad drugim narječjima iste jezične zajednice, kao što je u srpsko-hrvatskom slučaju postiglo južno jekavsko narječje nad drugim hrvatskim literarnim narječjima, nad čakavskim i kajkavskim, ili u Italiji toskansko (= firentinsko) narječje nad ostalim talijanskim, u Španiji kastilijansko nad ostalim španjolskim, u Francuskoj narječje nekadašnje pokrajine Ile de France, u kojoj je Paris, nad ostalim sjevernofrancuskim i južnofrancuskim, velim: nije dosta samo jedno usvojeno narječje za formaciju kulturnoga književnoga jezika, koji je kulturna pojava par excellence, već su potrebni i veliki opće priznati pisci, koji tom opće usvojenom narječju daju umjetnički život, klasični izražaj. Izraz se velikih pisaca zbog svoje klasičnosti imitira i u daljim tvorevinama tako izivljava, da se može stvoriti određeni pravac u razvitku književnoga jezika. Takvi veliki pisci bili su u Italiji veliki trecentisti, na čelu s Danteom, koji su dali umjetnička ostvarenja velike vrijednosti u toskanskom narječju grada Firence, u Španiji Cervantes, u Francuskoj klasičari salona Luja XIV. i t. d.

Djela dubrovačkih pisaca, kojih jezik ipak ima jak lokalni kolorit, zbog jake povezanosti sa suvremenim književnim stvaranjem u Italiji nijesu mogla služiti kao izraz duha onoga vremena, kada su Vuk i ilirci polagali temelje našem današnjem književnom jeziku. Vukove narodne pjesme, sve ako se naša romantika za njih u velikoj mjeri oduševljavala, ipak po svojoj prirodi nijesu mogla odgovarati socijalnim potrebama vremena Vukova i iliraca. Zbog toga, osim dubrovačkih pisaca i narodnih pjesama Vukovih, nije bilo klasičnih uzora onoga književnoga narječja, koje je Vukovom i Gajevom reformom dobilo stupanj književnoga narječja. To je bio naš najveći nedostatak u prvom početku književnoga razvoja u 19. stoljeću.

Književnici na tom narječju razvijaju se i daju pečat književnom razvoju i kod Hrvata i kod Srba poslije njihove reforme.

Zbog toga se i književni stilovi različito razvijaju u dva naša književna središta. Stvara se, često prema francuskim uzorima, poseban beogradski stil, kojemu se kod Hrvata malo približio Matoš, a kod Hrvata zagrebački stil, u kojem isprva nikako nije moglo doći do ujednačenja jezika, do izbjegavanja provincijalizama.

I te su teškoće danas prebrodene, i na hrvatskoj strani ima veoma značajnih novijih pisaca, kao što su na pr. Mažuranić, Nazor, Krleža, Kolar,

Cesarec, Krklec i t. d., koji mogu služiti potrebama jezične kulture. Mogu se čitati u školi. Na analizi njihovih rečenica može se vježbati jezično izražavanje, a što je glavno, imaju već svoju čitalačku publiku i imitatore, svoju literarnu kapelu. Oni mogu da daju pravac jezičnom razvitku književnom.

Sve, što je ovdje samo nabačeno u općim crtama, imat će da istraži i utvrdi u detaljima naša novija književna povijest. Ovaj kratki članak nije mjesto za to. On hoće samo da skrene pažnju na opće utvrđenu istinu u književnoj povijesti, od kolike li su važnosti veliki pisci za razvitak književnoga jezika i kolika je, prema tome, odgovornost pisaca u pogledu dobroga književnoga jezika i jezične kulture.

Veliki pisac je za jezični razvitak važniji od ikoje akademije. Najbolji je primjer za to razvitak francuskoga književnoga jezika. On nikako nije tvorevina Francuske akademije, osnovane od Richelieua, niti njezina rječnika, koji je imao kodificirati dobre, t. j. od jezičnoga uzusa posvećene i prihvaćene riječi. Francusku jezičnu kulturu stvorili su veliki pisci od Renesanse do danas. Tako nije samo u Francuskoj, nego u svim jezicima, u kojima se iznad dijalekata razvile književni jezici.

Ne treba misliti, da ja u ovom članku govorim protiv dijalekata i da ih pisci moraju potisnuti posve u zaborav.

Lingvistika doduše ukazuje na činjenicu, da književni jezici, koji i sami vuku svoje podrijetlo iz narječja, zbog toga, što su postali opći saobraćajni jezik, što su jezici državne administracije, što se na njima piše, što su postali, da se poslužim francuskim lingvističkim izrazom, *langues de civilisation*, potiskuju u svakoj jezičnoj zajednici sve ostale dijalekte.

Grčki jezik, zvan *koinē*, potisnuo je sve starogrčke dijalekte, tako da se današnji novogrčki dijalekti ne razvile iz starogrčkih, nego iz jezika zvanog *koinē Aleksandra Velikoga*. Današnji francuski književni jezik potisnuo je sjevernofrancuske i južnofrancuske dijalekte na periferiju. Današnja francuska narječja životare. Takva sudbina čeka i naša narječja.

Suzbijanje analfabetizma znači u isto vrijeme širenje književnoga jezika. Opća školska dužnost, opća vojna služba, kao i industrijalizacija, nijesu pogodne za razvijanje dijalekata. Sve su to sredstva jačanja književnoga jezika, svagdje, pa i kod nas.

Ali ovi važni činioci u modernom lingvističkom razvitku ipak ne isključuju narječja od utjecaja na razvitak književnoga jezika i jezične kulture. Kakva lijepa riječ iz kojega našega narječja puna izražajnosti, ako je upotrebi dobar pisac, ući će, bez sumnje, u književni jezik. Neke naše moderne pjesnike (kao Domjanića, Marina Franičevića, Matu Balotu, i t. d.) vidjeli smo, da se rado utječu dijalektu u svojem pjesničkom stvaranju; i to s priličnim uspjehom.

(Svršit će se.)

NEŠTO O JEZIKU U NAŠOJ VERSIFIKACIJI

Stjepan Ivšić

Pjesnički se jezik svagdje, bio u prozi ili u stihovima, razlikuje često od obične jezične norme, ne samo svojim stilom nego i gdje kojim gramatičnim osobinama, od kojih se neke opravdavaju radi potreba stiha t. zv. pjesničkom slobodom. Potvrda za to ima dosta i u našoj narodnoj i umjetnoj poeziji.

Poznata odstupanja od običnoga govora u našim narodnim pjesmama kao na pr. miješanje ikavskoga ili ekavskoga izgovora s ijekavskim u istoj pjesmi (ispor. u Mažuranića: sve je *grijeħ*, sve su djela *prika*, bez kajanja nema *oprosnika* — radi sroka); duljenje kratkoga jata (ispor. pleći dade, *biježati* stade); genitivni oblik mjesto akuzativnoga (u primjerima kao: pa potrže *perna buzdovana*; ispor. i u Radičevića: dođe doba, da idem *u groba*); vokativ mjesto nominativa (u primjerima kao: vino pije *Kraljeviću* Marko); česta upotreba deminutiva bez deminutivnog značenja (u primjerima kao: *bojak* bili tri bijela dana); upotreba *f u t u r a* I. (kao u primjeru: ako li ih *preskočiti* ne ćeš, ne ćeš izić ni izvest devojke, 2, 147; v. Maretić, Gram. i stil.², § 610. b) i dr. skupio je i prikazao Maretić u studiji »Metrika narodnih naših pjesama« (u »Radu« Jugoslav. akademije, knj. 168. i 170. god. 1907.).

Svojom pjesničkom slobodom istakao se osobito ruski pjesnik Majakovski (1893—1930): on je često u svojim pjesmama jezik tako reći mijesio i gnječio, kao što radi kipar oblikujući svoje plastično tijesto. Tako je radio i naš Marulić u »Juditi« radi svojih četverostrukih srokova.

Primjera pjesničke slobode može se naći i u naših novijih pjesnika; tako na pr. u Kranjčevića, koji je i kao znalac jezika i majstor stiha odvojio od svojih suvremenih pjesničkih drugova, čitamo stihove:¹

Na groblju djece tvoje strahovit *lave* (mjesto *lav*) spava. Heronejski lav, 80.

Pregni samo! Tvrde si protri dlane,

Gordi mužu, *u čijem* (radi ritma mjesto u *čijem*) srcu zbori

Isus Hristos... Radniku, 15.

Tiho *mrije* (mjesto *mre*) groblje

Staro kao baka u dno kuta. Groblje na umoru, 164.

U Kranjčevića čitamo i:

Prohujali su vjekovi vjekova,

Božanstva *mroše*... Triptih, 176.

No tu *mroše* ne stoji ni po kakvoj pjesničkoj slobodi, jer je pjesnik mogao uzeti i pravilan aorisni oblik *mriješe* (upravo *mr'ješe*); oblik *mroše* načinio

¹ Citiramo po izdanju: Silvije Strahimir Kranjčević, *Pjesme, novi izbor*... Zagreb, izvanredno izdanje Matice Hrvatske 1926.